

IV. évfolyam 5. szám 1993. május

HÍRMONDÓ

VISSZAPILLANTÓ

60 éve történt

A Munka c. salgótarjáni hetilap 1933. május 20-i számában érdekes írásra bukkanhatunk "Hát Salgótarjánnak nem kell nyaralóvendég?" címmel. Az írás szerzője felhívja az olvasók figyelmét arra, hogy a tavasz és a nyár közeledtével Salgótarján polgárainak erőfeszítéseket kellene tenniük a fővárosi és más turisták megnyerésére. Két héttel később A Munka 1933. június 3-i számában "Idegenforgalmat Salgótarjánnak!" címmel folytatódik e kérdéskör kifejtése. A cikk szerzője hangsúlyozza: "Olcsó árakkal vidékünk Istentől megáldott természeti szépségeivel csábítani kellene nyaranta a fővárosi és alföldi nyaralókat, akik a hegyek közé vágnak. Nálunk megtalálja a vendég a nyugalmat, kielégítheti turista hajlamait, áldozhat tudás-szomjának, a bánya és a gyárak megtekintésével." Természetesen a honismereti mozgalom, szűkebb hazánk, Salgótarján értékeinek feltárása, propagálása, az idegenforgalom fellendítése nem volt előzmény nélküli. 1922-ben megalakult a Magyarországi Kárpát Egyesület Salgótarjáni Osztálya, 1924. szeptemberében a Magyar Turista Szövetség tartotta vándorgyűlését Salgó vár falai között.

Dr. Dornay Béla gimnáziumi tanár városunkba érkezése további lendületet adott a helyi honismereti

mozgalomnak. E nagy tudású, sokoldalú földrajz- és természetrajz szakos tanár-muzeológus 1923 nyarán a Petőfi centenáriumi salgói rendezvényén járt először városunkban, s tudomást szerezve a megnyitandó magángimnáziumról, sikeresen pályázott annak tanári állására. Dr. Dornay Béla elévülhetetlen tudományos érdemeket szerzett Salgótarján múltjának feltárásában. Lefordította azokat a régi latin nyelvű okleveleket és a francia utazó, Beudant útirajzát, amelyek új ismereteket adtak településünkéről.

A Chorin Ferenc Gimnáziumban maga köré gyűjtötte az ifjúságot, kirándulásokat, túrákat szervezett a környékre. Növényekkel, kőzetekkel, a helyi ipar és bányászat termékeivel és eszközeivel gyarapította az iskola szertárát. 1925-ben a Salgótarjáni Almanach első számában "Salgótarján vidékének szépségeiről" címmel írt cikket. É részletes geológiai és növényzeti elemzést követően, 1926-ban az Almanach második számában "Salgótarján környékének műemlékeiről" címmel írt részletes beszámolót.

Dr. Dornay Béla lelkes honismereti munkáját Salgótarján rendezett tanácsú, majd a megyei város vezetése is támogatta. Felismerte, hogy a fiatal határmenti városnak szüksége van olyan programokra, mozgalmakra, amelyek hírét viszik az országban. Ezért 1927-ben,

amikor Dr. Dornay Béla a város közgyűléséhez fordult "Salgótarján és a Karancs-Medves vidék részletes kalauza" c. munkájának megjelentetése ügyében, pénzüsszeggel támogatták a kiadványt. Az 1930-as évek közepétől a negyvenes évek közepéig 12 kötetben megjelent az ún. Salgótarjáni könyvek c. sorozat, amely szintén Salgótarján honismeretét, az ébregző idegenforgalmat szolgálta. A városi múzeum létrehozása anyagok hiányában ugyan nem sikerült, de eredményesen valósult meg a Magyar Kárpát Egyesület Salgótarjáni Osztályának kezdeményezése egy jól felszerelt turistamenedékház felépítésére. A közel 52 ezer pengős költségekhez hozzájárultak a város nagyüzemei, a Magyar Turista Szövetség és magánosok is. A Salgó-Menedékház építésével egyidőben a városházán Horváth László városi tanácsnok vezetésével idegenforgalmi iroda működött, amely katasztert vezetett a Salgótarjánban lévő szálláshelyekről. Ugyancsak az 1930-as években váltak "divatosak" az ún. "filléres gyors"-akciók, melyek keretében fővárosi és vidéki turisták jutottak el városunkba. A honismereti mozgalom, a természetjárás, az idegenforgalom e kezdeti próbálkozásairól, eredményeiről bőven találunk irodalmat a Balassi Bálint Könyvtár helyismereti különgyűjteményében.

(B. Gy-né)

RÉGI MAGYAR MULATSÁGOK

A pünkösdölés

"Áldott szép Pünkösdnek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókat könnyebbitő szelel..."

Balassi Bálint a "Borivóknak való" című költeményének idézett néhány sora versbe tömörítette azt az ősi érzést, amely minden ember lelkében ott szunnyad, és amikor a tél terhes idejétől megszabadul, akár a természet, új életet varázsol a világra: a virágot fakasztó tavaszt.

Amikor a római birodalom romjain Európa kereszténnyé lett új népei kialakították életformájukat, az egyház az ősi hagyományokat igyekezett keresztény tartalommal megtölteni. Így kapcsolódott a tavaszünnepek szokásköre pünkösd ünnepéhez, amelyet a Szentlélek eljövételének szentel az egyház. Változó ünnep ez is, húsvét után számított ötvenedik napra, a május 10-e és június 13-a közötti időszakra esik. A magyarság körében már a kora középkorban élt ennek az ünnepkörnek két jellegzetes szokása: a pünkösd király választása és a pünkösd "királynéjárás". Nemcsak a föld népe, hanem a vitézlő rend is választott pünkösd királyt, sőt, szokás volt ez a diákság körében is. A királyi kiáltvány, a "regula" a tilalmakat és az ünnepség rendjét sorolja fel. Tilos volt káromkodni, veszekedni, asszonyt, leányt erővel megcsókolni, a király engedelmé nélkül

táncolni. A "vigadozó hely" árokkal volt körülvéve, "strázsák" vigyáztak arra, hogy a hivatlanok "által ne jöjjenek", de kintről nézhették a mulatságot.

Jókai Mór a "Vasárnapi Újság" 1856-os évfolyamában a dunántúli szokásról számolt be, és ezt a tapasztalatát használta fel az "Egy magyar nábob" című regényében. Jókai Mártonnal, a régi pünkösd királlyal mondatta el a választás módját és a király egy évig tartó kiváltságát: "Minden pünkösd harmadik ünnepén összegyűlnek a lovas legények a környékről, s versenyt futtatnak egymással, ... aki ez alkalommal győztes marad, annak ... szabad ivása van a város minden kocsmájában, annak lovait minden gazda tartozik őrizni... Továbbá szabad bejárása van mindenféle vendégségbe és lakodalomba..." A pünkösd király tehát a falu erőben, ügyességben legkiválóbb legénye lett, mert mindig valami próbatételhez kötötték megválasztását.

A pünkösd király és királyné valamikor régen együtt szerepeltek. Kultikus jegyespár lehetek, s e mágikus vonatkozásban a pünkösd királynak a telet győző, tavaszt nyitó, a pünkösd királynénak pedig termékenység - termésvarázsló szerepe volt. S ez a szerep hárult pünkösd ünnepére is. Gonosz- és betegségűző, illetve egészség-és szépségvarázsoló nap is lett pünkösd.

Egyes helyeken fokhagymával kenték be a küszöböt pünkösdkor, hogy a boszorkányokat távoltartsák a háztól. Sokfelé tartotta magát az a hiedelem, hogy a pünkösd hajnalán szedett bodzafavirág minden betegségre jó, s hogy e nap hajnali harmata eltünteti a szeplőket, széppé varázsolja az arcot, ha a leány megmosdik benne. S tette is, meglehet, azért, hogy őt válasszák pünkösd királynénak.

Hajdanában ugyanis az eladó leányok járták a pünkösd processziót. Századunk elejére már csak a leánygyermek, a pünkösd királyné pedig nem a falu legszebb leánya, hanem egy 4-5 éves leányka lett. Szalagokkal, kendőkkel feldíszítették, fejére koszorút tettek, arcát fátyollal letakarták. A királyné 10-12 tagú, ünneplőbe öltözött kísérete közrefogva vezette a királynét. Sorra járták a házakat s megkérdezték: "Szabad-e megmutatni a pünkösd királynét?" Az engedelmre aztán rázendítettek a pünkösdölő versre. Magasra emelték a királynét s ezt mondták: "Ekkorára nőjön a kendtek kendere! Még magasabbra! Három akkorára!" E kívánsággal lényegében bőséget kívántak a ház lakóinak. "Szíves fáradságukért" pedig gyümölcsöt, más ételmelet vagy pénzt kértek.

(G.Zs.)

NÓGRÁDI UTAKON

Ipolytarnóc

Ipolytarnóc megyénk legészakibb kisközsége. Neve szláv, közelebből bizonyára szlovák eredetű. A tarnóc szótőnek "tövis, túske, kökény" jelentése van, az Ipoly előtag a folyó mellékére, közelségére utal.

A település első ízben az 1332-37. évi pápai tizedjegyzékekben fordul elő, ekkor tehát már plébániája is volt. 1492-ig a Dicsőszentmártoni Kizdi és Tarnóczy család birtokolta. 1558-ban Berényi András, Zerdahelyi István, Pelinyi Bálint és Muraközy Mátyás kapta adományba Ferdinánd királytól. 1715-ben 20, 1720-ban 24 magyar háztartást vettek nyilvántartásba az összeírások alkalmával. Ezt követően - mintegy száz éven keresztül - többen "osztokodtak" a földesúri jogokon.

1826-ban a Voxith Horváth testvérek, továbbá Janikovich Gáspár és Borfői Bory József voltak a birtokosok. A XVIII. században barokk stílusú kúriák épültek a községben, amelyek később közintézményekként funkcionáltak. Az 1810 körül épített, műemlék jellegű Borkúriát klasszicista stílusból alakították át. Római katolikus templomának keletkezése 1747-re datálódik.

Századunk első harmadában íródott monográfiák arról tudósítanak, hogy a település az időtájt a jelenleginél nagyobb szerepkel rendelkezett: valamikor vámhivatal, pénzügy-őrség, határőrség székel Ipolytarnócon, önálló társadalmi szervezetei, gazdasági

egységei voltak. A falusiak megélhetésüket elsősorban és mindig is lakóhelyükön keresték. A természet adta lehetőség, a tenniakarás és hozzáértés együttesen járult hozzá a tarnóci ember boldogulásához, akár a növénytermesztés vagy az állattartás, akár a helybeli téglagyári munka, vagy a salgótarjáni gyáripár volt a létfenntartás forrása. A település közigazgatásilag hosszú ideig Litkéhez tartozott. Napjainkban újra az önállósulás nehéz útját járja. Világhírű ez a kis nógrádi falu. Határában ugyanis - több, mint másfél évszázada - leírhatatlan gazdagságban kerültek felszínre a földtörténeti múlt emlékei.

A falutól keletre, a Csapás-völgyben a miocén földtörténeti kor elejéről származó, több mint 20 millió éves leletek adnak hírt az ősvilági életről. A tudományos világ korán megismerte a falu nevét. Az első szenzációt keltő lelet egy óriás, megkövült ősfenyő törzse volt, amelyet 1836-ban Kubinyi Ferenc fedezett fel, pásztorok útmutatásai alapján. A lelet leírását 1854-ben adta közre. A felfedezés óta számtalan magyar és külföldi szakember foglalkozott a lelettel. Leginkább a pinus-félékhez hasonló szerkezetű miatti

az ősfenyő (a 92-95 méter élő fagmagasságot is elérhet!) a Pinus Tarnocziensis nevet kapta. A megkövesedett fa környékén más őslénytanival nevezetességek is találhatóak: a hajdani puha iszapban maradt és lávahamuval be-

szórt, megkövesedett levéllenomatok, ősszállatok lábnyoma. Az egykori "itató" homokkőven 11 állatfajtól származó, közel kétezer lábnyomot azonosítottak a kutatók. A Botos-árokban cápa fogak kerültek elő, ezrével. Ahogy a Vezúv megőrizte az ókori Pompei mindennapjait, úgy maradtak épen itt is az őskori maradványok. Ezért is nevezik ezt a helyet a "Palóc Pompei"-nek, ahol a Borókáspatak völgyében az egykori tengerekben élt cápák fogai mellett hajdani növényfajok maradványai, leveleik lenyomatai láthatók, továbbá megkövült fatörzsmaradványok az említett óriás méretű fenyőtörzs társaságában.

Az ipolytarnóci lelet geológiai kuriózum a természettudományos felfedezések sorában. Az egész világon egyedülálló, hogy ennyiféle és ilyen összetételű lelet kerüljön elő egy helyről. Bizonyára előkelő helyet érdemel a világ természeti örökségeinek listáján.

Sokéves, évtizedes kitartó munkával, közösségi összefogással épült fel 1986-ban az a csarnok, amely a nagyközönség és a tudomány művelői számára egyaránt hozzáférhetővé tette a leleteket. Elmondhatjuk, hogy ma már kulturált körülmények között lapozhatunk vissza több mint 20 millió évet a Föld történetében.

(A.J.)

GYEREKEKNEK

Műemlékeink

Keszeg, Huszár-kastély

Az 1715. évtől kezdve a Baráthi Huszár család volt a község földesura. A kastély elejét Huszár József 1749-ben építtette, a többi részét pedig Huszár Károly a múlt század 70-es éveiben.

Jellege: Barokk-copfstílusú homlokzattal. Külseje: Földszintes, barokk-copf lakóház, mandzardtetos középrizalittal (rizalit = kiugrás). Igen szép, arányos homlokzatú. Kétoldalt kapubejáratok, oszlopai mélyített tükrökkel és copf kővázakkal.

Az épület középfolyosóját tükörcboltozat fedi. Többször volt itt vendég Madách Imre költő és a "haza bölcse", Deák Ferenc. A viszonylag jó állapotban levő parkkal és a XVIII. századi magtárépülettel szép műemléki együtttest alkot.

Irodalom: Dr. Borovszky Samu: Nógrád Vármegye

Fries Gyula: Nógrádi műemlékek 1990
Nógrád Megye műemlékei 1954 (V. I-né)

Kérdegető

Sok gomba terem az országban?

Sok bizony, a számítások szerint csak az ehető fajokból több millió kilogramm évente. Ebből több mint egymillió kilót gyűjtenek össze a szorgos erdőjárók. Számos mérges gomba nagyon hasonlít az ehető gombákra. Ezért az erdőben szedett gombát felhasználás előtt mutassuk meg mindig szakembernek. Téves az a nézet, hogy főzéssel a gomba mérgejét semlegesíteni lehet! Egyik legizletesebb erdei gomba a vargánya. Ha nyáron kiadós cső hull, körülbelül tíz nap múlva érdemes vargányát keresni.

Miért nem szabad mindenütt virágot szedni?

Ahol figyelmeztető táblák hirdetik, hogy természetvédelmi területen jártok, ott tilos a virágokat leszakítani. Erre azért van szükség, mert sajnós, sok szép növényünk-ből már csak kevés maradt, és ha nem vigyáznánk rájuk, talán teljesen kipszultulnának. Ezért nem szabad letépni egyetlen szálát sem. Képzeljétek el, mi történne, ha minden kiránduló akár csak egyetlen szép sárga tavaszi héricszet szakítana le a buda-örsi védett dombokon! Hamarosan egyetlen szál sem maradna belőle.

Dal

Lágy hangok szárnyán,
Hogyha dalra kélsz,
Nem maradsz árván,
Hogyha félsz.

Dalod messzire szárnyal
Az éj hűvösén,
Játszik a szomorú árnnyal,
Oly gyönyörű tünemény!

Szárnyal az esti szélben.
Tompá, lágy zene kél,
Ki tudja hová ér el,
S vele játszik a szél.

Parolím Renáta

"Mindenik embernek a lelkében dal van" címmel sikeres versíró gyerekek pályázatát hirdettük meg a költészet napja alkalmából. A pályázaton felsőtagozatos tanulók vehettek részt két kategóriában (V-VI. és VII-VIII. osztályosok). Összesen 45 pályázó 88 verssel pályázott. Az eredményhirdetésre április 14-én került sor a gyermekkönyvtárban. A zsűri elnöke, Bódi Tóth Elemér költő értékelte a pályaműveket, majd átadta a díjakat. Az V-VI. osztályosok kategóriájában első díjat kapott Oszvald Virág, másodikikat Ihracska Beáta, harmadikat Kilvádi Alexandra. Jutalmat nyert: Ponyi Borbála, Veréb Orsolya, Benkocs Henrietta, Bazsalya Tímea, Bratinka Zsolt, Tóth Lívია. A VII-VIII. osztályosok kategóriájában első díjas lelt Parolini Renáta, második díjas Hegedűs Szilveszter, harmadik díjas Rottenhoffer Krisztina. Jutalomban részesült Kövér Georgina, Révai Renáta, Hranek Judit és Benkocs Andrea.

VIDEOMOZI

Minden hétfőn délután 14 óra 30 perckor.
Május 3.

Vadvízország. Színes magyar természetfilm
Május 10.

Vakáción a Mézga család. Rajzfilmsorozat
Május 17.

És megint dühbe jövünk. Amerikai-olasz film
Május 24.

Walt Disney bemutatja. Amerikai rajzfilm-
összeállítás

HÍR

Április 15-én 11 és 14 órakor B. Horváth István költészet napi műsorán vettek részt az alsótagozatos tanulók a könyvtár nagytértermében. A hangulatos rendezvényen 135 gyermek érezte jól magát.

Új könyveink

Kányádi Sándor: Néma tulipán

A magyar népmesekincs örökbecsű darabjait válogatta össze ebbe a kötetbe Kollár Judit. Kányádi állatfigurái érvényes üzenetet tolmácsolnak az emberek számára is. Az emlékezetes mesefigurák egész sora lép az olvasó elé. Közöttük ott van az öreg juhászbotjátár, Duka bá, aki érezve, hogy ereje fogytán, cifra botját és furulyáját hagyja örökül az egykori kisfiúnak, hogy jó pakulár, nagy juhász legyen belőle (Farkasűző furulya). Furfangos ész és ügyes kéz kell ahhoz, hogy valaki még az egyszeri bölcs király eszén is túljárjon, de akad a kötetben ilyen mesehős nem is egy, közöttük a Fából vaskarika mesterembere. A természeti világ él és létezik e mesékben, versekben. A szép, színes rajzokkal illusztrált mesekönyvet már az óvodás korú gyerekeknek is ajánljuk.

Ünnepsoroló: Versek, játékok, jó tanácsok ünnepekre

Ünnepelni jó dolog - tudja ezt már az óvodások, kisiskolások is. Nemcsak azért, mert az ünnepek hangulata eltér a mindennapokétól, hanem mert az ünneplésre való felkészülés is szórakoztató élmény lehet. A kiadvány negyedizben jelenik meg: ez a legújabb változat megtartja az előzmények "csontoztatát" (magyar klasszikusok, népi mondókák, külföldi klasszikusok), de a régi ünnepek helyett az újabbakhoz ad szöveganyagot. (Balázs nap, március 15., húsvét, a Föld napja, Szent István, október 23., Mikulás, karácsony stb.)

A kötet összeállítói - T. Aszódi Éva és Granasztói Szilvia - számos játékot, foglalkoztató feladatot is kínálnak. A könyvet piros betétszínezésű rajzai, valamint a tetszetős borítója vonzóvá teszi. Óvodásoknak, kisiskolásoknak ajánljuk.

(F. I-né)

KIÁLLÍTÁS

Április 24-május 7-ig a St. Pölteni Kulturális Egyesület festőművész csoportjának kiállítását tekinthetik meg látogatóink a könyvtár emeleti csarnokában.

Május 10-28-ig utazási irodák programajánlatai című kiállításunkat láthatják.

Háziozvasmányok videón

Május. 6. 15.30 Rómeó és Júlia (Shakespeare)

Május 13. 15.30 Anna Karenina I. (Tolsztoj)

Május 20. 15.30 Anna Karenina II. (Tolsztoj)

Május 27. 15.30 A Pál utcai fiúk

VÁSÁRNAPTÁR

Május 3-4-én 9-18 óráig, valamint május 10-11-én 9-18 óráig olcsó impo-
rt ruhavásár lesz a földszinti klubban.

Május 10-11-12-én 8-18 óráig szőnyegvásár a földszinti nagyteremben

ÚJDONSÁGAINKBÓL

JOHN BROOKES: KERT A LAKÁSBAN című kötete volt Angliában az elmúlt évek egyik legszebb könyve.

Mindent megtudhatunk belőle arról, hogyan szépítsük otthonunkat növényekkel és virágokkal, hogyan ápoljuk, szaporítsuk, csoportosítsuk őket, hogyan készíthetünk vágott vagy magunk szárított virágokból csokrokat, virágkompozíciókat, koszorúkat. A kötet szemléleti újdonsága, hogy a növényt olyan dekorációnak tekinti, melynek megfelelő alkalmazásával a lakás hangulatát, stílusát egészen meg lehet változtatni, ezért nemcsak a növénykedvelők, hanem lakásukat berendezni vagy átrendezni szándékozók figyelmére is érdemes.

A könyvet minden olvasónknak ajánljuk, aki lakásában az egyszerűséget, a természetességeit és az izlésséget kívánja megteremteni növények segítségével.

CZEIZEL ENDRE: CSALÁDFA Honnan jövünk, mik vagyunk, hová megyünk?

A származástan vagy családtörténet (genealógia) napjainkra önálló szakterületté vált. Dr. Czeizel Endre, az ismert orvosgenetikus a kíváncsi ember mohóságával olvasható szakkönyvet írt. Könyve az öröklődésnek egy családon belüli, időtényezőt figyelembe vevő szabályszerűségeit mutatja be a "családfák" értelmezése segítségével. Célja: megtanítani az olvasót a családfa-felvétel és értékelés módszerére. A kötetet sok-sok leszármazási táblázattal illusztrálja. A kapcsolódó leírásokból nagy uralkodócsaládok, híres művészek, tudósok, sportolók őseit, családi hátterét, életpályáját és utódait sorsát ismerhetjük meg. Történeti, kultúrhistoriai választ kapunk arra a kérdéseinkre is, hogy az egyes társadalmakban miért növekszik az effajta tényfeltárás fontossága, míg másokban éppen az ellenkezője bizonyult kívánatosnak.

A közölt adatok és tények bizonyára visszhangot váltanak ki olvasóinkból.

(T. G-né)

A HÓNAP ZENÉJE

WOLFGANG AMADEUS MOZART:

G-dúr fuvolaverseny K.313

1777-ben a huszonegy éves Mozart édesanyjával Mannheimbe utazott.

Ott-tartózkodása idején kapcsolatba került egy De Jean nevű holland műkedvelővel, aki megrendelt tőle néhány fuvolaművet. Mint Mozart leveléből kiderül /1777. dec. 10./, ez a holland orvos ügyes fuvolista, "minden tudomány és művészet kedvelője és ápolója, nekem barátom és tisztelőm".

A szerző nem kedvelte különösebben a fuvolát, így csak megrendelésre komponált zenét erre a hangszerre. 1777 végén készült el 3 fuvolanégyes, 1778 elején pedig a 2 fuvolaverseny /G-dúr és D-dúr/. A megbízatásnak csak részben tett eleget Mozart, így nem kapta meg a teljes honoráriumot sem.

A versenyművek az 1775-ös hegedűversenyek stílusához hasonlítanak inkább, mannheimi hatás nem érezhető rajtuk. A D-dúr/K.314/ fuvolaverseny feltehetően egy oboára írt kompozíció átdolgozása. Sikeresebb alkotás a G-dúr versenymű, mely messzeemenően figyelembe veszi a hangszer sajátosságait. A szonátaformában írt nyitótételben a zenekar röviden bemutatja a fő-, mellék- és a zárótémát, majd a szólóhangszer expozíciója következik. A tétel leghosszabb formaegysége a kidolgozási rész, amely lehetőséget ad a szólista virtuozitásának bemutatására. A 2., lassú tétel a mű legegységibb hangú szakasza. Ennek a résznek rokkoló dallamos gazdagsága még a Mozart-életművön belül is feltűnő. Az utolsó /Menüett/ táncleltei rondóformában komponált, kecses, franciás hangvételű témát dolgoz fel.

(P. Zs.)